

BOYSUN TOQCHI AHOLISINING AN'ANAVIY MILLIY KIYIMLARI**Rahmonov Maxammad Habibullo o'g'li**

Termiz davlat universiteti

Jahon tarixi kafedrası o'qituvchisi

Muhammad19940208@mail.ru

+99891 582 25 25

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13137668>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxon vohasi toqchi qavmi aholisining an'anaviy milliy kiyimlari va boshqalar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: to'n, ko'ylak, chorik yaktak, ishton, do'ppi, salla, telpak, qovush-maxsi, etik chorik.

TRADITIONAL NATIONAL CLOTHES OF BOISUN TAKCHI RESIDENTS

Abstract. This article provides information about the folk decorative art of the residents of the Surkhan oasis and others.

Key words: coat, shirt, jacket, trousers, cap, turban, t-shirt, jacket, boots.

ТРАДИЦИОННАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ОДЕЖДА ЖИТЕЛЕЙ БОЙСУН ТАКЧИ

Аннотация. В данной статье представлены сведения о народно-декоративном искусстве жителей Сурханского оазиса и других.

Ключевые слова: пальто, рубашка, куртка, брюки, кепка, тюрбан, футболка, куртка, ботинки.

An'anaviy kiyimlar har bir xalq moddiy madaniyatining ajralmas qismi sifatida mazkur xalqning kelib chiqishi, turmush tarzi, estetik didi hamda milliy xususiyatlarini to'laroq anglab olishga yordam beradi. Shuningdek, an'anaviy kiyimlar xalqning moddiy farovonligini aks ettiruvchi vositalardan biri sanaladi. Kiyimlar xalq tarixini chuqur o'rganishda qimmatli ma'lumotlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida o'rganilayotgan xudud aholisining an'anaviy kiyimlari uzoq davrlar mobaynida Markaziy Osiyoda yashab kelayotgan xalqlarning va etnik guruxlarning bir-birlari bilan yaqin aloqada bo'lganligini, bu aloqa o'z navbatida xudud aholisining an'anaviy kiyimlariga o'z ta'sirini o'tkazganligini ko'rsatdi. Lekin umumiy o'xshashlikka qaramay, Boysun vohasi aholisi o'z an'anaviy kiyimlarida o'zlariga xos mintaqaviy va etnik ko'rinishlarni saqab qolgan. Bu o'ziga xoslik an'anaviy kiyimlarning bichilishida, tikilishida, matolarning tanlanishida o'z aksini topgan. Masalan, tadqiqotlar jarayonida olingan ma'lumotlarga qaraganda bichikchilar

matolarni qaychi bilan kesishmagan, balki qo‘l bilan yirtib ayrim qiyiq joylarni pichoq bilan kesishgan. Kesishlar asosan bo‘y, yeng va yon qiyiqlardan iborat bo‘lib, aksariyat qo‘lda tikilgan. Bichikchi va tikuvchilar u yoki bu kiyimlik matodan iloji boricha qiyqim chiqarimaslikka harakat qilishgan. Chunki qadimgi matolarning eni shuni taqozo etgan.

Shu bilan birga qadimgi urf-odatlariga ko‘ra kiyim bichishda yoki uning qiyqimlariga yomon ko‘zli yoki «nazari bor» kishilarning nigohi tushsa o‘sha kiyimni kiygan kishi kasallanadi, degan e‘tiqodlar bo‘lgan. Kiyim-kechaklar qishlik va yozlik qilib tikilgan. Yozlik kiyimlar asosan bir qavat, astarsiz va paxtasiz, qishlik kiyimlar esa aksincha astarli va paxtali bo‘ladi. Kiyimlar uni kiyadigan kishilarning yoshiga, oila ham jamiyatda tutgan o‘rniga qarab turli matodan har xil qilib tikilgan. Shuningdek, kiyim uchun tanlangan matoning rangi ham katta ahamiyatga kasb etgan.

Masalan, suvli qishloqlar aholisi ko‘proq paxtadan, dasht xuddi qishloqlari aholisi (asosan yarim o‘troq o‘zbek urug‘lari) jundan, shaharlar aholisi esa (asosan boyroq xonadonlar) shoyi va ipakdan tayyorlangan matolardan kiyim-bosh tayyorlashgan. Keksa chevarlarning aytishlaricha, kiyimlar rangi to‘y-tantanalarga, quvnoqlik (ko‘prok qizil) va ta‘ziya liboslari xafachilik(oq, qora, ko‘k), ramzlari sifatida namoyon bo‘lgan.

Kiyimlarning rangi asosan kishilarning jinsiga va yoshiga qarab tanlangan. Yoshlarni katta va ulug‘ kekxa kishilar ko‘proq oq, kulrang, yoshlar qizil va sariq rangdagi kiyimlarni kiyishgan. O‘zbekistonning barcha xududlari kabi Boysun vohasida ham milliy o‘zbek kiyimi deyarli shakllanib bo‘lgan, hududidagi shahar va qishloqlar erkak aholisi deyarli bir nusxadagi («bir kiyimlik») to‘n, ko‘ylak, chorik yaktak, ishton, do‘ppi, salla, telpak, qovush-maxsi, etik chorik va turli xildagi yordamchi kiyimlar kiyishadigan bo‘lishgan. Shuningdek yuqoridagilardan tashqari chorvador aholii ko‘proq chakmon (chakmonlarning bakoti, bosma, qoqma va boshqa turlari bo‘lgan) kebanak, po‘stin kabi ustki kiyimlar kiyishgan. O‘rganilayotgan xudud xotin-qizlari ham o‘sha davr ijtimoiy-iqtisodiy sharoitiga moslashgan holda kiyinganlar. Lekin xotin-qizlar kiyimlari ham yoshlariga qarab bichilishi, tikilishi, rangi mato turiga qarab farqlangan. Erkaklar kiyimlari ko‘proq bo‘z, qalami, olcha (bu matolarni mahalliy kosiblar to‘qishgan) yo‘l-yo‘l tik, tanka bekasam (bu matolarni bozorlarga boshqa xududlardan kelgan savdogarlardan sotib olishgan) kabi matolardan tikilsa, xotin-qizlar kiyimlari ko‘proq shoyi, zarbof, adras, chit satin kabi matolardan tayyorlangan.

Xotin-qizlar kiyimlaridan eng asosiysi ko‘ylak-ishton hisoblangan. Xotin-qizlar ko‘ylagi uch tipga bo‘lingan. Masalan, qizlik davrida kiygan yoqasi ochiqroq ko‘ylak «kiftak», kelinlik payti kiygan ko‘ylakni «bog‘ichi» ko‘ylak deb yuritganlar. An‘anaga ko‘ra qizlar turmushga chiqqanlarida nikoh kunlari va to‘ydan so‘ng uchinchi kuni qizlik ko‘ylaklarini xotinlik

ko'ylaklariga almashtirgan. Mazkur ko'ylak kelinning endilikda xotinlar qatoriga o'tganligini bildiradi. Xotin-qizlarning eng muhim an'anaviy kiyimlaridan yana biri ularning lozim (ishton) lari sanalgan. Xotin-qizlar lozimi ikki yoki uch xil matodan tikilgan. Buning sababi quyidagicha: hamma xotin-qizlar ham kiyim kechak sotib olish uchun qurbi yetavermagan. Shuning uchun lozimning ko'zga tashlanadigan qismi, ya'ni poychalari, yangi matodan ko'zga ko'rinmaydigan qismi lippasiga eski matodan g'ishtdagi rangli matodan tikilgan. Odatda yosh qiz-juvonlarga tikiladigan lozimlar uchun ochiq rangli matolardan katta yoshdagi ayollarga hamda qariyalarga esa oddiyroq rangli matolardan foydalanilgan. Kundalik kiyiladigan ko'ylak va lozimlar ko'prok mahalliy, oddiy matolardan, to'y-tantanalarda kiyiladiganlari esa iloji boricha shoyi atlas kabi ipakli qimmatbaxo matolardan tikilgan.

Lozimlarning tepa qismi ishtonbog' bilan bog'langan bo'lib, poychalirga jiyaklar qadalgan, jiyak kovush ustiga tushib turgan. Xudud xotin-qizlari kiyim kechaklaridagi o'ziga xoslik ayniqsa ularning bosh kiyimlarida yaqqol ko'zga tashlangan. Bosh kiyim deganda eng avvalo do'ppi, ko'zda tutiladi, albatta. Ammo xotin-qizlarning hammasi ham do'ppi kiyavermaydi. Do'ppini asosan turmushga chiqmagan yosh qizlar, ayrim hollardagina yosh kelin va yosh xotinlar kiyishgan. Bu xududda asosan aylana, cheka popugi to'q qizil boysuniy to'rtburchak iroqi do'ppilar kiyish udum bo'lgan.

O'rta va katta yoshdagi ayollar «kulta» deb ataladigan bosh kiyimi kiyishgan. Kultaning bosh qismi aylana, boshga kiyiladigan joyi dumaloq, orqasiga tushib turadigan soch qolipi bo'lgan. Ayrim joylarda uni «kiygich» ham deb atashgan. Kiygichni ko'proq dasht chorvador qishloqlar ayollari kiyishgan bo'lsa, suvli o'troq qishloqlar ayollari «kasava» kiyishgan, u paxta yoki jun qotishmasi hamda bir necha xil matodan chambarak shaklida tayyorlangan va o'rta qismi ochiq qoldirilgan. Xudud xotin-qizlarining o'ziga xos bosh kiyimlaridan yana biri «bosh» yoki «salla» deb ataladi. Bu bosh kiyimni asosan farzand ko'rgan qo'ng'iroq ayollari (yarim o'troq o'zbek urug'i) kiyishgan. Ayollar boshlariga avval yarim do'ppi shaklidagi kiygichni kiyib uning ustidan besh-yetti metrlik salla o'rashgan. Bu bosh kiyimning xuddi shu qismi bosh deb atalib, uning ustidan yettitadan, to'qqiztaga, to'qqiztadan o'n bittagacha (goho o'n yettigacha) turli rangdagi va nomdagi matolardan tayyorlangan uch burchakli yoki to'rt burchakli qiyiqlar rangi aniq ko'rinadigan qilib o'ralgan. Shuning uchun ham mazkur bosh kiyim salla deb yuritilgan. Bu bosh kiyim Chambarshox deb atalgan. U ko'proq boy xotinlarga mansub bo'lgan. Bosh yoki sallaning orasi, ustki qismi ochiq qoldirilgan, unga nina, ip, kalit, pul, ro'molcha, gugurt, qurut va xo kazolar solingan. Mazkur bosh kiyim ustidan uchburchak qilib katta ro'mol olingan.

Bosh salla ba'zan «takiya» deb atalmish bu bosh kiyimlarning yana bir o'ziga xosligi shundaki, ular oilarning iqtisodiy ahvolini ham aks ettirgan. Shu boisdan bosh kiyimlar «Boybosh»

va «Kambag'albosh» deb ajratib kelingan. Boyboshga nihoyatda katta va xilma xil ro'mollar o'ralgan. Kambag'alboshga o'ralgan ro'mollar esa juda oddiy va kamsonli bo'lgan.

Bosh kiyimlar ustidan yopinib yuriladigan yopinchiqlar bo'lgan. O'rganilayotgan Boysun xududida xotin-qizlar shariatga ko'ra doimo boshlariga biror narsa: jelak, jegda tashlab yurishgan. Shunisi qiziqki, bu xududda paranji yopinish taomili uchramaydi, lekin qo'ng'iro't xotin-qizlarida boshga yopinib yuriladigan, aksariyat qizil yoki to'q-qizil duxobadan tikilgan paranji nusxa yopinchiq ko'rtakur va ko'rtakuroq deb nomlangan.

REFERENCES

1. Головик. Кустарное промышленность Туркестана // Туркестанский сборник. Т. 512. – С. 31 – 32.
2. Tursunov S. va boshqa. O'zbekiston tarixi va madaniyati- Surxondaryo etnografiyasi. – B. 94.
3. Tursunov S. Boysun Akadem nashr. – B. 101.
4. Qobilov E Surxon vohasi xo'jaligi - Toshkent "Akademiknashr". 2012. 259- bet.
5. Ведомость заводам, мастерским и ремесленным заведением в Самаркандской области за 1888 год// Сборник материалов для статистики Самаркандской области за 1887-1888г. –Самарканд.; 1890. – С. 39.
6. Dala yozuvi Boysun tumani Avlod, Panjob, Sariosiyo va Alachopon qishloqlari 2021-2023 yillar
7. To'Rayev, S. G. O. G. L., & Raxmonov, M. X. O. G. L. (2022). BX KARMISHEVA TADQIQOTLARIDA SURXON VOHASI YUZ URUG'LARINING ETNIK TAVSIFI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 43-51.
8. Рахмонов, М. (2023). Surxon vohasi toqchi qavmlari hududiy joylashuvining ilmiy tahlili. *История и культура центральной Азии*, 1(1), 341-344.
9. Rahmonov, M. (2023). TRADITIONAL LIFESTYLE OF THE TOKCHI PEOPLE OF SURKHAN OASIS. *Modern Science and Research*, 2(4), 720-722.
10. Rahmonov, M. (2024). TOQCHI QAVMI AHOLISINING HUNARMANDCHILIGI VA UY-RO 'ZG 'OR KASBKORLIGI. *Modern Science and Research*, 3(5).